

॥ श्रीउपदेशग्रंथावलि ॥

॥ अंक पंचावनमो ॥

जीववर्मानी बे प्रकारनी स्थिति* ॥

આશીર્વાદરૂપ મંગલ.

દોહરો.

જીવવર્મીનાં દુઃખ ગયાં, પામ્યો પરમાનંદ;
તેમ પરમસુખ પામીને, છોડો સૌ દુઃખફંદ. ૧

---

*સંવત્ ૧૯૭૫ (શાકે ૧૮૪૧) આષાઢસુદિ ૧૫. આવૃત્તિ પહેલી. પ્રત ૧૫૦૦
યોજનાર:—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીમન્નથુરામશર્મા. બીલખા. કાઠિયાવાડ.
સ્વ૦ ભટ્ટ નિત્યારામ હરિરામના શ્રેયાર્થે વિનામૂલ્યે આપવા પ્રકટ કરનાર
છોટુભાઇ નિત્યારામ ભટ્ટ. સુરત. ગુજરાત.

અમદાવાદ—પીરમસા રોડ ઉપર ધી નિર્મળ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસમાં
લલ્લુભાઇ ઇશ્વરભાઇ ત્રિવેદીએ છાપ્યું.

વિશ્વારણ્યનું, શરીરપુરનું ને રાજા જીવવર્મા આદિનું વર્ણન.

દોહરા.

વિચિત્ર વિશ્વારણ્ય એક, દશ દિશમાંહી જણાય;
નિશદિન દાવાનલ બળે, તાપવડે દુઃખ થાય. ૧

તેમાં શરીરપુર એક, મલિન વસ્તુની ખાણ;
પંચ ને મુનિ[1] ધાતુથી, બંધાયેલું જાણ. ૨

અસ્થિર ને રે'નાર એ, બદલાયે બહુવાર;
ઉપર રમ્ય જણાય પણ, અંતર અતિ-અસાર. ૩

રાજા જીવવર્મા તહાં, કરે અહોનિશ રાજ;
પણ પ્રધાનનું બલ બહુ, નામમાત્ર મહારાજ. ૪

રાજાને બે રાણીઓ, સુમતિ કુમતિ નામ;
કુમતિનું બલ અતિઘણું, સુમતિ નબળી તમામ. ૫

મનોવર્મા પરધાનની, સત્તા બહુ દેખાય;
શરીરપુરમાં સર્વદા, તેનું ધાર્યું થાય. ૬

દ્વારપાલિકા દશ વસે, પુરનાં જ્યાં દશ દ્વાર;[2]
પ્રધાન-રાજા અનુસરે, તે દશને બહુવાર. ૭

દ્વારપાલિકાઓ સદા, વિશ્વારણ્યને ચા'ય;
ખેંચી પ્રધાન-રાયને, તેહભણી સૌ ધાય. ૮

પ્રધાનને બે પત્નીઓ, બાહ્યદૃષ્ટિ એક નામ;
બીજી આંતરદૃષ્ટિ તે, સૌ શુભગુણનું ધામ. ૯

બાહ્યદૃષ્ટિપર મંત્રીની, બહુ પ્રીતિ દરશાય;
કપટી દુઃખદાતા છતાં, જાણે સુખદ સદાય. ૧૦

આંતરદૃષ્ટિ બહુ ભલી, છતાં ન તેને ચા'ય;
મળે કદી તેને છતાં, વહાલ ન કરે જરાય. ૧૧

---

૧ સાત. ૨ ગોલક.

દ્વારપાલિકાઓ—પ્રતિ, બાહ્યદષ્ટિની પ્રીત;
પ્રધાનને વશ રાખવા, યત્ન કરે બહુ રીત. ૧૨
કુમતિની સત્તાવડે, થયો નૃપતિ અતિદીન;
બાહ્યદષ્ટિ કુમતિ તથા, મંત્રીનેજ અધીન. ૧૩

મનોવર્મા-પ્રધાનનાં સંતાનો.

બાહ્યદષ્ટિથી મંત્રીને, થયાં વીશ સંતાન;
મોહ[1] ભેદબુદ્ધિ[2] અને, રમણીયતાનું ભાન.[3] ૧૪
કામ[4] કર્મ[5] ને ક્રોધ[6] વળી, લોભા[7] હાસ્ય[8] પ્રમાદ;[9]
અવ્યવસ્થા[10] અશ્રદ્ધા,[11] દીર્ઘસૂત્રતા[12] નામ. ૧૫
સંશય[13] મદ[14] મત્સર[15] તથા, દંભ[16] ભય[17] અને શોક;[18]
હાસ્ય[19] અને આશ્ચર્ય[20] એ, મૂકાવે છે પોક. ૧૬
દ્વારપાલિકાઓ અને, બાહ્યદષ્ટિનું જોર;
ને વીશ સંતાનોતણો, જબરો ચાલે દોર. ૧૭
પ્રધાનને દુઃખ દે બહુ, રાજા પણ દુઃખી થાય;
શરીરપુર વ્યાકુલ રહે, શાંતિ ક્યાંઇ ન જણાય. ૧૮
આંતરદષ્ટિને થયાં, રૂડાં વીશ સંતાન;
પોષણ મળે ન તેમને, થાય બહુ હેરાન. ૧૯
પ્રધાન પ્રીત ન રાખતો, નૃપ નવ રાખે પ્રીત;
બાહ્યદષ્ટિનો દ્વેષ બહુ, નભાય ત્યાં શી રીત ? ૨૦
મોહાદિ જે બાળકો, તે પણ રાખે દ્વેષ;
મંત્રિ-નૃપની આગળે, જોર ન ચાલે લેશ. ૨૧
સુમતિનું ચાલે નહિ, તેથી સાહાય્ય ન થાય;
સ્થિર રહીને જોયા કરે, દિવસ ખેદમાં જાય. ૨૨
વિવેક[1] અભેદજ્ઞાન[2] ને, તુચ્છપણાનું ભાન[3];
વસ્તુવિચાર[4] શાંતિ[5] ક્ષમા[6], ને ઔદાર્ય[7] મહાન. ૨૩

ઉદ્યોગ[૮] દક્ષતા[૯] શીઘ્રતા[૧૦], વ્યવસ્થા[૧૧] ને વિશ્વાસ[૧૨];
નિશ્ચય[૧૩] વિનય[૧૪] સમયપણું[૧૫], વળી આરજવ[૧૬] ખાસ. ૨૪
અભય[૧૭] અને પ્રસન્નતા,[૧૮], ગંભીરતા[૧૯] ને સ્થૈર્ય[૨૦];
એ વીશ સુંદર બાળકો, રહ્યાં રાખીને ધૈર્ય. ૨૫

રાજા જીવવર્માની સ્થિતિ.

જીવવર્માના દુઃખતણો, કહે ન આવે પાર;
દુઃખીઓ રે' તે સર્વદા, કરતો અતિ પોકાર. ૨૬
કાયરતાના દોષથી, કરે ન યોગ્ય ઉપાય;
તેથી દુઃખ ટળે નહિ, પડયો પડયો રીબાય. ૨૭
પ્રધાન પણ વ્યાકુલ સદા, વરતે ભૂલી ભાન;
દુઃખને સુખ માની લઇ, થાય સદા હેરાન. ૨૮
કુમતિ અળગી નવ કરે, સુમતિને નવ ચા'ય;
બાહ્યદૃષ્ટિ ને મંત્રીને, રાખે વશ ન જરાય. ૨૯
દ્વારપાલિકાઓતણી, સત્તા બહુ દેખાય;
બાહ્યદૃષ્ટિનાં બાળનું, જબરું જોર જણાય. ૩૦
એ ચારેની કુચાલથી, નૃપને બહુ દુઃખ થાય;
જાતે યત્ન કરે નહિ, દુઃખ શી રીતે જાય ? ૩૧

રાજા જીવવર્માને તેના પૂર્વપુણ્યવશાત્ અકસ્માત્ શ્રીશિવશર્માનાં દર્શન થયાં, ને તેણે તેમની સમીપ પોતાની દુઃખપૂર્ણ સ્થિતિ કહી કૃપા કરવાની પ્રાર્થના કરી.

એક સમય નૃપ દુઃખથકી, કરતો હતો પોકાર;
ત્યાં શ્રીશિવશર્મા મળ્યા, નમ્યો લાવી બહુ પ્યાર. ૩૨
પૂર્વજન્મના પુણ્યથી, શ્રદ્ધા ઉપજી અપાર;
આ મારાં દુઃખ ટાળશે, એવો થયો વિચાર. ૩૩

તેઓશ્રીની આગળે, ભાખ્યું નિજ દુઃખ રાય;
" હું બહુ દુઃખીઓ છું પ્રભો ! કૃપા કરો જગરાય ! ૩૪
જાગ્રતમાં દુઃખીઓ સદા, સ્વપ્નવિષે પણ તેમ;
ગૂઢ દુઃખ સુષુપ્તિમાં, આગ ધુણીમાં જેમ. ૩૫
કુમતિ અવળું ચાલતી, મંત્રિગતિ વિપરીત;
બાહ્યદષ્ટિ પણ એ રીતે, ચાલે ઊલટી રીત. ૩૬
દ્વારપાલિકાઓ સદા, ઉન્મત્તજેવી જણાય;
વિનાપ્રયોજન ભટકતી, સ્વસ્થ ન થતી જરાય. ૩૭
બાહ્યદષ્ટિનાં બાળકો, આપે દુઃખ અપાર;
સારું ગમે ન કોઇને, સૌને ગમે અસાર. ૩૮
સીમા મુજ મૂર્ખાઇની, માપી નહિ મપાય;
હિતશત્રુને વશ થઇ, ઇચ્છું સુખ સદાય. ૩૯
એ પાપી સમજાવતાં, મુજને અવળી વાત;
હું મૂરખ નવ સમજતો, કરતો મમ હિતઘાત. ૪૦
એને વશ વરત્યો સદા, હું અતિમૂઢ અજાણ;
મર્યાદા સૌ મૂકીને, ખોદી અઘની ખાણ. ૪૧
દુઃખનાં ઉપકરણો દઇ, કે' સુખસાધન સાર;
હું તે સાચું માનીને, થાતો બહુજ ખુવાર. ૪૨
મોટી ભૂલો બહુ કરી, વીતાડયો બહુ કાલ;
થાકયો બહુ દુઃખ ભોગવી, થયો બહુજ બેહાલ. ૪૩
સત્યસુખને જાણ્યું નહિ, બૂડયો દુઃખકૂપમાંય;
મારગ સત્યસુખનો મને, નથી જણાતો ક્યાંય. ૪૪
લૂટયો એ સૌ પાપીએ, શુભ ન રહ્યું મમ પાસ;
મારી આ સ્થિતિ જોઇને, મમ મન થયું ઉદાસ. ૪૫

એ દુષ્ટોનો નવ કર્યો, હૃદયથકી ધિક્કાર;
બહાર તજું અંતર ભજું, એવો છેક ગમાર. ૪૬
મીઠી કપટી મોહિની, તેનું વ્યાપ્યું ઝેર;
મૈત્રી તજી ન તેમની, આણીને દૃઢ વેર. ૪૭
પક્ષ ઉડાણે એમનો, ત્યાં ક્યાં સુખની આશ ?
અભાવ સુદૃઢ આવ્યો નહિ, છૂટયો નહિ દુઃખપાશ. ૪૮
પ્રતિજ્ઞાઓ પાળી નહિ, રહ્યો ન દૃઢ હું લેશ;
પલ પલ વિચાર ફેરવી, નીચે ગયો હમેશ. ૪૯
કદી દોષદર્શનવડે, કરું તેમનો ત્યાગ,
વળી ભજું હું તેમને, લાવી દૃઢ અનુરાગ. ૫૦
મારું ઠેકાણું નહિ, ગોળ સીસાની પેઠ;
શુભકર્મ જો હું કરું, તોપણ જાણે વેઠ. ૫૧
શું મોઢું લઇ આવું હું, પ્રભો ! આપની પાસ;
શું મોઢું લઈ બોલું હું, થઉં છું અતિ-ઉદાસ. ૫૨
ભૂલો મુજ જોશો નહિ, હે અનાથના નાથ !
આપ દયાલુ ઉદાર થઇ, પકડો મારા હાથ. ૫૩
ચરણકમલ જે આપનાં, પરમપવિત્ર ગણાય;
કરવા સ્પર્શ તેમનો, રહ્યો ન યોગ્ય જરાય. ૫૪
દયાદૃષ્ટિ જે આપની, જનનું કરે કલ્યાણ;
કિરણ ફેંકીને તેતણું, તારો [illegible] જાણ !" ૫૫

જીવવર્માપ્રત શ્રીશિવશર્માનાં [illegible]દેશવચનો.

શ્રીશિવશર્મા બોલીઆ, [illegible] શુભ વેણ;
"સુણ જીવવર્મા ! વચન મમ [illegible] આત્મ-સુખદેણ. ૫૬
કુમતિને તું દૂર કર, કર સુમતિપર હેત;
સુમતિસંગ રે'જે સદા, થઇને બહુજ સચેત. ૫૭

આવે નહિ કુમતિ કદી, એમ રાખજે ધ્યાન,
લેશ પ્રમાદી નવ થજે, ભૂલી કર્તવ્યભાન. ૫૮
સુમતિના સહવાસથી, વધશે તાન જોર;
મંત્રી આદિ વશ થશે, તજીને ખોટા તોર. ૫૯
મંત્રીને ઝટ કેદ કર, બાહ્યદૃષ્ટિ કર કેદ.
આદર આંતરદૃષ્ટિને, દઈ ટાળ નિજ ખેદ. ૬૦
સુમતિ-આંતરદૃષ્ટિને, તું દેજે બહુ માન.
દ્વારપાલિકાઓનવું, તજાવજે તોફાન. ૬૧
બાળક આંતરદૃષ્ટિના, તેના લેજે [illegible]
માન વધારી તેમનું, કરજે તેપર [illegible] ૬૨
સુમતિ-આંતરદૃષ્ટિથી, જો તેને પાળીશ
વધતાં [illegible] તેઓતણું, [illegible]
કુમતિ ને [illegible]ના, બાલનો ધતા [illegible]
બાહ્યદૃષ્ટિ નિજ [illegible] તજી, અંતે થશે હતાશ. [illegible]
દ્વારપાલિકાઓતણા, કુવેગનો થઈ નાશ
સ્થિરતા સઘળી તે[illegible]શે, મૂકી ખોટી આશ. [illegible]
વિવેકાદિ જે બાલકો, તેનું વધશે [illegible]
મોહાદિકને મા[illegible]શે, થઈને બહુજ [illegible].
વિવેક હણશે મો[illegible]ને, અભેદથી [illegible]નાશ
કુત્સિતનાના જ્ઞાનથી, થશે રમ્ય[illegible]
વસ્તુવિચારજ [illegible], કરશે પૂરો [illegible],
ઉદાસીનતા [illegible], દેશે કરી વિનાશ. ૬૮
ક્ષમા તેજ[illegible] [illegible], ક્રોધ-દ્વેષનું [illegible],
ઔદાર્ય-વ્રત [illegible] લોભને, હણશે તૃષ્ણાસા[illegible]. ૬૯
ઉદ્યોગથી આળસતણો, થાશે શીઘ્ર વિનાશ,,

સાવધાનતાથી થશે, પ્રમાદકેરો નાશ. ૭૦
તુરત કામ કરવાતણો, વેગ ઉદય જવ થાય;
દીર્ધસૂત્રતાને હણે, ફરી ન બેઠી થાય. ૭૧
વ્યવસ્થા અવ્યવસ્થાતણો, આણે પૂરો અંત;
શ્રદ્ધા અશ્રદ્ધા હણે, લેશ ન ખેદ રહંત. ૭૨
નિશ્ચય સંશયને હણે, વિનયવડે મદનાશ;
સમત્વ મત્સરને હણે, આર્જવ દંભવિનાશ. ૭૩
દુઃખપ્રદ ભયને અભય તો, હણુશે રૂડી રીત;
પ્રસન્નતા વેગે હણે, દુઃખદ શોક વિપરીત. ૭૪
ગંભીરતાથી હાસ્યનો, તુરત આવશે અંત;
હણુશે સ્થૈર્ય આશ્ચર્યને, એ તું જાણુ સિદ્ધંત. ૭૫
આ વચનો સત્ય માનીને, જો તું યત્ન કરીશ;
તો તું શાંતત્રમ થઇ, દુઃખોદધિ તરીશ. ૭૬
ઉત્સાહ અતિશય રાખજે, કંટાળીશ નહિ લેશ;
સર્વ રિપુના નાશથી, સુખરૂપ રહીશ હમેશ.” ૭૭

જીવવર્માએ કરેલી પ્રવૃત્તિ.

શિવશર્મા એમ બોલીને, પામ્યા અંતરધાન;
જીવવર્માને તવ થયું, કર્તવ્યકેરું ભાન. ૭૮
શિવશર્માના કથનનો, કર્યો ઘણોજ વિચાર;
એ પરમાણે ચાલવા, તે ઝટ થયો તૈયાર. ૭૯
સુમતિનો આદર કર્યો, બોલી વચન રસાળ;
કુમતિને ઝટ પરિહરિ, સમજીને નિજ કાળ. ૮૦
સાહાય્ય લઇ સુમતિતણું, કર્યો મંત્રીને કેદ;
બાહ્યદૃષ્ટિને કેદમાં, નાંખી ટાળ્યો ખેદ. ૮૧
દ્વારપાલિકાઓતણો, મદનો કીધો નાશ;

સોંપી સુમતિ રાણીને, જેથી રે' ન કચાશ. ૮૨
આંતરદષ્ટિનો નૃપે, કર્યો ઘણો સત્કાર;
મંત્રી શરણે આવતાં, કર્યો કેદથી બહાર. ૮૩
" આજ્ઞા પાળીશ આપની, શ્રીસુમતિની તેમ;
બાહ્યદષ્ટિ ને કુમતિથી, રૈ ઉદાસ સપ્રેમ. ૮૪
દ્વારપાલિકાને કદી, પ્રેરીશ નહિ કુપંથ;
હું પણ ધીરજ રાખીને, ચાલીશ સદા સુપંથ. ૮૫
આંતરદષ્ટિપર સદા, રાખીશ પૂરો પ્યાર;
તેનાં સૌ બાળકતણો, કરીશ બહુ સત્કાર. " ૮૬
મંત્રીની વિનતિ સુણી, નૃપ નિજ મનમોઝાર;
બહુ પ્રસન્ન થયો અને, આપ્યો નિજ અધિકાર. ૮૭
પુનઃ મંત્રિપદ પામતાં, થયો પ્રસન્ન અપાર;
સુમતિ-આંતરદષ્ટિની, મદદે તજ્યું અસાર. ૮૮
બાહ્યદષ્ટિનાં બાળકો, લાગ્યાં સૌ દુઃખદેણ;
આંતરદષ્ટિની પ્રજા, સૌ લાગી સુખદેણ. ૮૯
બાહ્યદષ્ટિની ઉપરે, રહ્યા ન પ્રેમ લગાર;
આંતરદષ્ટિ-ઉપરે, વાધ્યો પ્રેમ અપાર. ૯૦
બાળક આંતરદષ્ટિનાં, થયાં બહુ બલવાન;
બાહ્યદષ્ટિનાં બાળકો, બલહીન થયાં નિદાન. ૯૧

આંતરદષ્ટિનાં બાળકોની પ્રવૃત્તિ.

સત્યાસત્યની જે સમજ, તેજ વિવેક ગણાય;
એ વિવેકના ઉદયથી, સર્વે યથાર્થ જણાય. ૯૨
માયા માયાકાર્ય સૌ, મિથ્યા એમ જણાય;
એક અદ્વિતીય બ્રહ્મનું, સત્યપણું સમજાય. ૯૩

એ વિવેક અતિશૂર છે, ધરે ન અન્યની શંક;
ટાળે મિથ્યા સમજને, થઇને અતિ-નિઃશંક. ૯૪
દેહાદિ છે આતમા, આ જગ છે સદ્રૂપ;
એવી અવળી જે સમજ, તેજ મોહનું રૂપ. ૯૫
અજ્ઞાન અવિદ્યા ભ્રાંતિ તે, વળી અવિવેક વદાય;
મિથ્યાજ્ઞાન પણ એજ છે, જે દુઃખમૂલ ગણાય. ૯૬
શૂર વિવેકે વેગથી, કર્યો મોહનો નાશ;
ભેદજ્ઞાનાદિ બાળીને, છોડી જીવન-આશ. ૯૭
અહિં એક બ્રહ્મ સત્ય છે, નથી માયા-સંસાર;
એમ વિવેકે મોહને, હણ્યો ન લાગી વાર. ૯૮
જેમ સૂર્યના ઉદયથી, દૂર થાય અંધકાર;
તેમ વિવેકના ઉદયથી, નાસ્યો મોહ અસાર. ૯૯
અધિષ્ઠાનમાં ભેદ નહિ, ઉપાધિમાં સૌ ભેદ;
હું તું તે આ સૌ અસત્, સાચો એક અભેદ. ૧૦૦
એમ અભેદે આવીને, કર્યો ભેદનો નાશ;
અખંડૈકરસ બ્રહ્મનો, જ્યાં ત્યાં કર્યો પ્રકાશ. ૧૦૧
વિષયો નહિ રમણીય પણ, અસત્ તુચ્છ દુઃખરૂપ;
એ સમજ આવે થઇ, વિષયરમ્યતા ચૂપ. ૧૦૨
વિષયો રમણીય છે નહિ, નથી ઉપકારક લેશ;
સુખના સાધન તે નથી, છે દુઃખસાધન બેશ. ૧૦૩
વિષયરમ્યતાનો થયો, એવી સમજે નાશ;
વસ્તુવિચારે કામનો, આવી કર્યો વિનાશ. ૧૦૪
પરમાનંદ ને પરમશુચિ, અસંગ બ્રહ્મ ભરપૂર;
સૌનું સત્યસ્વરૂપ તે, નથી લગારે દૂર. ૧૦૫
અશુચિ દુર્ગંધમય તનુ, તહાં પ્રતીત ન થાય;

મિથ્યા કુત્સિત દેહમાં, રાગ ન ઘટે જરાય. ૧૦૬
બ્રહ્મતનુ એ વસ્તુનો, આવ્યો યોગ્ય વિચાર;
એ વિચારે કામને, હણ્યો ન લાગી વાર. ૧૦૭
પળે પળે સામો થતો, છલબલ કરી અપાર;
મહાપાપી મહાનીચ તે, તૃમ કદી ન થનાર. ૧૦૮
રમણીય કે' એ તુચ્છને, દુઃખને કે' સુખરૂપ;
ઢાંકે દુર્ગંધ મલિનતા, મહાનીચનો ભૂપ. ૧૦૯
અતિ-આકર્ષણ તે કરે, અસારને કે' સાર;
અવળું સમજાવ્યા કરે, વંચક સરદાર. ૧૧૦
દેશ કાલ કર્તવ્યનું, સૌ ભૂલાવી ભાન;
જોડે નિંદ્ય પ્રવૃત્તિમાં, કરી તુરત એકતાન. ૧૧૧
એવું પાપ એકે નથી, જે ન કરાવે કામ;
એને વશ જે થાય તે, ભૂલે ભાન તમામ. ૧૧૨
ધૈર્ય દક્ષતા સાથ લઇ, આવ્યો વસ્તુવિચાર;
ત્યારે તે બલહીન થઇ, વિનાશ પામ્યો માર. ૧૧૩
શબ્દસ્પર્શાદિ વિષય સૌ, લાગ્યા પછી અસાર;
ભોગેચ્છા સઘળી શમી, આવી શાંતિ અપાર. ૧૧૪
પ્રાપ્તિ કરવા ભોગ્યની, થતી પ્રવૃત્તિ જેહ;
કર્મપદની વાચ્ય જે, હણી તૃપ્તિએ તેહ. ૧૧૫
મહાપરિતાપક ક્રોધ જે, સર્પસમાન ગણાય;
તનમનને બાળે બહુ, વળી ધ્રુજાવે કાય. ૧૧૬
કંઇક પ્રતિકૂલ આવતાં, પ્રકટાવે નિજ રૂપ;
અવળું કરવા અન્યનું, ચહે મૂઢનો ભૂપ. ૧૧૭
તનમનને વ્યાકુલ કરે, ભૂલાવે સુવિચાર;
દુષ્ટ કર્મ ને વચનમાં, જોડે તે ચંડાલ. ૧૧૮

શૂરી ક્ષમાએ આવીને, કર્યો ક્રોધનો નાશ;
શીતલતા પસરી ગઇ, પામ્યો તાપ વિનાશ. ૧૧૯
સહનશીલતા ને દયા, ત્યારે વધ્યાં અપાર;
વેર લેવાની વૃત્તિ ને, દ્વેષ ન રહ્યાં લગાર. ૧૨૦
અતિતૃષ્ણા જે ધનતણી, તથા કૃપણતા જેહ;
લોભનામે પ્રસિદ્ધ એ, પાપમૂલ છે તેહ. ૧૨૧
લોભતણે વશ થાય તે, કરે બહુવિધિ પાપ;
ભાઇ-ભગિનીને તે હણે, હણે મિત્ર-માબાપ. ૧૨૨
ભ્રષ્ટ કરે [illegible] ધર્મથી, છોડાવે આચાર;
જૂઠ-ચોરીમાં જોડતાં, વાર ન કરે લગાર. ૧૨૩
સંતોષ ને ઉદારતા, આવ્યાં થઇ તૈયાર;
તૃષા-લોભને મારતાં, લેશ ન લાગી વાર. ૧૨૪
ઉદ્યોગે આળસતણો, આવી કર્યો વિનાશ;
સાવધાનતાથી થયો, પ્રમાદકેરો નાશ. ૧૨૫
ત્વરાએ આવી કર્યો, દીર્ઘસૂત્રતા-નાશ;
વ્યવસ્થાથી અવ્યવસ્થા, પામી તુરત વિનાશ. ૧૨૬
સાત્ત્વિકી-શ્રદ્ધાવડે, થયો અશ્રદ્ધા-નાશ;
કર્યો મહાશૂર નિશ્ચયે, સંશયતણો વિનાશ. ૧૨૭
સમભાવે મત્સર હણ્યો, વિનયથકી મદનાશ;
હણ્યો આર્જવે દંભને, અભયે ભયનો નાશ. ૧૨૮
પ્રસન્નતાએ વેગથી, કર્યો શોકનો નાશ;
ગંભીરતાથી હાસ્યની, છૂટી જીવન-આશ. ૧૨૯
સ્થિરતાએ આવી કર્યો, અચરજતણો વિનાશ;
માયાનું રૂપ જાણતાં, નહિ અચરજ-અવકાશ. ૧૩૦
માયામાં સૌ સંભવે, એ નિશ્ચય દૃઢ થાય;
ક્ષોભગ મનમાં નવ રહે, એ સ્થિરતા કે'વાય. ૧૩૧

વિવેકાદિના વિજયપછી બાહ્યદષ્ટિ આદિની સ્થિતિ.

બાહ્યદષ્ટિનાં બાળકો, પામ્યાં સર્વ વિનાશ;
બાહ્યદષ્ટિએ પણ હવે, તજી જીવનની આશ. ૧૩૨
દ્વારપાલિકાઓતણું, બલ નવ લેશ જણાય;
સુમતિ–આંતરદૃષ્ટિ જ્યાં, પ્રેરે ત્યાં તે જાય. ૧૩૩
હવે આંતરદષ્ટિતણું, શુભબલ વધ્યું અપાર;
તે પાપી સૌ દૂર થયાં, હતાં વિઘ્ન કરનાર. ૧૩૪
રીત મનોવરમાતણી, નવલી હવે જણાય;
મનોવર્મા આ એ નહિ, એવો નિશ્ચય થાય. ૧૩૫
શુભગુણ તેમાં ઝળકતા, દોષ ન લેશ જણાય;
સ્થિતિ તેની આ જોઇને, સૌ આનંદિત થાય. ૧૩૬
આંતરદષ્ટિ શોભતી, નિજ શુભ બાળકસાથ;
દ્વારપાલિકાઓ સુખી, થઈ તનપુરસંગાત. ૧૩૭
સુમતિને બહુ શાંતિ થઇ, ક્ષોભ ન રહ્યો લગાર;
જીવવર્માના સુખતણો, કે'તાં નાવે પાર. ૧૩૮

વિવેકાદિના વિજયપછી જીવવર્માની સ્થિતિ.

આધ્યાત્મિક દુઃખો ગયાં, આધિભૌતિક–નાશ;
આધિદૈવિક પામિયાં, મૂલસહિત વિનાશ. ૧૩૯
દુઃખાતીત સ્વરૂપમાં, નહિ દુઃખનો લેશ;
એ અનુભવના ઉદયથી, દૂર થયા સૌ ક્લેશ. ૧૪૦
પોતાના બ્રહ્મરૂપનો, અનુભવ થાય સદાય;
નિરુપાધિક બ્રહ્મસુખ સદા, નિરાવરણ દરશાય. ૧૪૧
પ્રારબ્ધરૂપ ઉપાધિથી, જગની પ્રતીતિ થાય;

જેમ સૂર્યના કિરણથી, મિથ્યા જલ દેખાય. ૧૪૨
મોહક્લેશ ને વાસના,–લેશતણો સદ્ભાવ;
તેથી અસંગ બ્રહ્મમાં, મિથ્યા જગ-દેખાવ. ૧૪૩
દશ દિશા ને કાલત્રય, દેખે છે બ્રહ્મરૂપ;
જડજીવ જે તેમાં રહ્યાં, તે દેખે તદ્રૂપ. ૧૪૪
દેખે સર્વત્ર સર્વદા, એકજ બ્રહ્મસ્વરૂપ;
પોતાને પણ સર્વદા, દેખે છે તે રૂપ. ૧૪૫
અપૂર્વ અદ્ભુત બ્રહ્મસુખ, તેનો અનુભવ થાય;
રોમરોમમાં શાંતિ ને, તૃપ્તિ સદા જણાય. ૧૪૬
શાંત તેજ અવ્યય અચલ, પરમાનંદસ્વરૂપ;
હું તું તે આ સર્વમાં, જુએ એક તે રૂપ. ૧૪૭
મૂલાવિદ્યા નાશ થઇ, તૂલાવિદ્યા–નાશ;
સમષ્ટિમાં ને વ્યષ્ટિમાં, ભાળ્યો બ્રહ્મપ્રકાશ. ૧૪૮
સર્વ ભેદ મિથ્યા થયા, થયાં ઉપાધિ–બાધ;
અભેદનો અનુભવ થયો, જે નિરુપાધિ અબાધ. ૧૪૯

જીવન્મુક્તના ઉદ્ગારો.

" હું વ્યાપ્યો છું સર્વમાં, મુજમાં સૌ સંસાર;
એમ છતાં અસંગી હું, લેપાઉં ન લગાર. ૧૫૦
અસંગી મારા રૂપમાં, ઇંદ્રજાલ–સંસાર;
મિથ્યા અનુભવું હું સદા, સત્ય ન જોઉં લગાર. ૧૫૧
અહંકાર ધીવૃત્તિ ને, ઇંદ્રિય તન ને દૃશ્ય;
અસંગ પ્રકાશક સર્વનો, રહું હું સદા અદૃશ્ય. ૧૫૨
સત ચિત આનંદરૂપ હું, અસંગ વિભુ અવિકાર;

અક્રિય શોકરહિત સદા, નિર્ભય નિર્દુઃખ સાર. ૧૫૩
સ્પૃહા ન મુજમાં દૃશ્યની, નહિ મુજમાં જગખેદ;
લેશ સંબંધ ન દૃશ્યથી, પામ્યો મહાનિર્વેદ. ૧૫૪
જ્ઞાતવ્ય સુદૃઢ જાણ્યું ને, પ્રાપ્ત કર્યું પ્રાપ્તવ્ય;
અવિદ્યાદિ સૌ દૂર થયાં, હણ્યું સર્વ હાતવ્ય. ૧૫૫
કર્તાપણું ભોક્તાપણું, વળી પ્રમાતૃભાવ;
સુખીપણું ને દુઃખીપણું, તેનો થયો અભાવ. ૧૫૬
મારા શુદ્ધસ્વરૂપમાં, તે એકે ન જણાય;
હું પ્રકાશક તેમનો, એવો અનુભવ થાય. ૧૫૭
લૌકિક કર્તવ્ય નવ રહ્યું, કરવું હવે લગાર;
વૈદિક સૌ કર્તવ્યનો, પામ્યો પૂરો પાર. ૧૫૮
પૂર્ણ કૃતારથ હું થયો, નથી કશાની આશ;
સકલ વાસનાઓ શમી, [illegible] પદ અવિનાશ. ૧૫૯
મારી અપાર તૃપ્તિની, [illegible] કેમ અપાય ?
ધન્ય ધન્ય હું ધન્ય હું, [illegible] સદા વદાય. ૧૬૦
મહાસાગર અમૃતતણો, [illegible] હોય;
તેમાં જેમ ક્રીડા કરે, [illegible] કોય. ૧૬૧
બ્રહ્મરૂપ મહાસાગરે, મારું [illegible] તેમ;
રાતદિવસ ક્રીડા કરે, તે સુખ કહું કેમ ? ૧૬૨
વાણીથી સદ્ગુરુતણો, મહિમા કહ્યો ન જાય;
નિર્વિશેષ સ્વરૂપનું, વર્ણન કેમ કરાય ? ૧૬૩
દેહધારી દેખાય પણ, રહે પરાને પાર;
માયા ને પંચભૂતનો, સ્પર્શ ન કરે લગાર. ૧૬૪
માયા—માયાકાર્યનો, આપ સદા આધાર;

નિરાધાર પોતે રહે, શુદ્ધ અસંગ અપાર. ૧૬૫
વર્ણાશ્રમ ને લિંગનું, નહિ અભિમાન લગાર;
ગુણધર્મનો સંગ નહિ, પુણ્યપાપથી બાર. ૧૬૬
સાક્ષિરૂપે રે' સદા, દે અદ્ભુત ઉપદેશ;
સમભાવે વરતે સતત, નહિ રાગ નહિ દ્વેષ. ૧૬૭
ઈશરૂપે વેવારની, કરતા ક્રિયા જણાય;
ક્યારેક બ્રહ્મસ્વરૂપમાં, સ્થિર થયા દેખાય. ૧૬૮
કદી બ્રહ્મચિંતન સત્ક્રિયા, કરતા પ્રતીત થાય;
એમ સ્વપર–પ્રારબ્ધથી, તનમનસ્થિતિ જણાય. ૧૬૯
એકજ અદ્વૈતતત્ત્વનો, દે અદ્ભુત ઉપદેશ;
અચરજરૂપ એ શાસ્ત્રને, હો મુજ નમન હમેશ. ૧૭૦
દૂર કરે પરતંત્રતા, દૂર કરે સૌ ક્લેશ;
જીવને પરમસુખી કરે, દઈ સુંદર ઉપદેશ. ૧૭૧
શાસ્ત્ર પાજ ભવસિંધુની, સુદૃઢ રમ્ય ગણાય;
એ પાજે ચઢવાથકી, આ ભવસિંધુ તરાય. ૧૭૨
મહિમા અદ્વૈતજ્ઞાનનો, મુખથી કહ્યો ન જાય;
જે જ્ઞાને ભયદુઃખ ટળે, પ્રાપ્ત પરમપદ થાય. ૧૭.
અચરજરૂપ શ્રીસદ્ગુરુ, સુશાસ્ત્ર અચરજરૂપ;
સુજ્ઞાન અચરજરૂપ ને, બ્રહ્મસુખ અચરજરૂપ. ૧૭.
અપરિચ્છિન્ન પદવિષે, પામ્યો સદા વિરામ;
દૃશ્ય સર્વ મુજમાં શમ્યું, થયો હું પૂરણકામ. ૧૭૫
કલ્પક–ચિત્ત–મુજમાં શમ્યું, કલ્પ્ય–ચૈત્ય–સંસાર;
એ પણ મુજમાંહે શમ્યો, રહ્યું ન દ્વૈત લગાર.” ૧૭૬